

Remigiusz Ławniczak

<https://orcid.org/0000-0002-7640-9238>

Instytut Pamięci Narodowej w Bydgoszczy

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Armia Czerwona w powiecie świeckim (w województwie pomorskim) w 1945 roku: przestępcza działalność wojska i stosunek mieszkańców do czerwonarmistów

Zarys treści: Artykuł opisuje działalność Armii Czerwonej w powiecie świeckim (województwo pomorskie) w 1945 r. Przedstawiono rolę, jaką odgrywało wojsko sowieckie w życiu społeczno-polityczno-gospodarczym regionu. Podano przykłady i omówiono charakter przestępstw popełnionych przez czerwonarmistów oraz ich wpływ na życie społeczności lokalnej. Podsumowując tę działalność, zaprezentowano stosunek mieszkańców powiatu świeckiego do Sowietów oraz emocje, jakie wywoływali.

Outline of content: The article demonstrates the activities of the Red Army in the poviát (county) of Świecie (Pomorskie Voivodeship) in 1945, shedding light on the effects the Soviet army had on the socio-political and economic life of the region. The selected examples are given to present the nature of crimes committed by the Red Army and their impact on the life of the local community. To summarise this activity, the attitude of the inhabitants of the Świecie poviát towards the Soviets and the emotions they evoked are presented.

Słowa kluczowe: województwo pomorskie, 1945, komunizm, Armia Czerwona, nastroje społeczne, przestępstwa

Keywords: Pomeranian Voivodeship, 1945, communism, Red Army, mood of local community, crime

Armia Czerwona od stycznia 1945 r., w ramach operacji wiślańsko-odrzańskiej, zajmowała kolejne polskie ziemie. W tym czasie członkowie podziemnych komórek z całej Polski przygotowywali raporty o negatywnym stosunku społeczeństwa do czerwonarmistów z powodu popełnianych przez nich kradzieży, rabunków, gwałtów, zabójstw etc.¹

W okresie Polski „ludowej” obowiązywał kult wojska sowieckiego. Wbrew faktom w państwowej propagandzie wkroczenie Armii Czerwonej określano wyzwoleniem. W publikacjach nie wspomniano o przestępstwach czy deportacjach przeprowadzanych przez Sowietów. Zagadnienia te zaczęły się pojawiać w pracach wydawanych po 1989 r., choć niektóre niejako na marginesie głównych rozważań, dotyczących przede wszystkim dziejów politycznych. Niniejszy artykuł jest próbą uzupełnienia tej luki². W badaniach wykorzystano materiały archiwalne polskiego aparatu bezpieczeństwa, partii i urzędów oraz prasę, wspomnienia i literaturę.

Okupacja niemiecka powiatu świeckiego zakończyła się w drugiej połowie lutego 1945 r. W ciągu roku powiat tworzyły Świecie i Nowe (gminy miejskie) oraz Bukowiec, Drzycim, Gruczno, Grupa, Jeżewo, Lipinki, Lniano, Nowe-Wieś, Osie, Pruszcz, Serock, Świecie-Wieś, Świekatowo, Warlubie (gminy wiejskie).

Podczas walk o miejscowości ludność ukrywała się w piwnicach³. Wyparci Niemców i wejściu Armii Czerwonej towarzyszył entuzjazm, z radością witano czerwonarmistów⁴. Jednak Rosjanie uznawali te ziemie za niemieckie i do mieszkańców odnosili się podejrzliwie. Już od pierwszych chwil Sowietci przystąpili do aresztowań członków polskiego podziemia niepodległościowego i cywili, w tym kobiet, starców i nieletnich. Za dogodny pretekst służyły posiadanie przez nich podczas II wojny światowej grupy niemieckiej listy narodowej (Deutsche Volksliste – DVL) czy podejrzenie o przynależność do niemieckich organizacji⁵. W terenie działały patrole, zatrzymywano przypadkowych ludzi na drogach powiatowych i na ulicach w miastach. Posunięto się nawet do podstępu: w lutym w Świekatowie na ogłoszonym wiecu zebrało się ok. stu mieszkańców. Pod pretekstem przejścia

¹ Zob. *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, t. 5: *Październik 1944 – lipiec 1945*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991.

² Szerzej o Armii Czerwonej na Pomorzu i w Polsce w tym okresie zob. np.: M. Golon, *Polityka radzieckich władz wojskowych i policyjnych na Pomorzu Nadwiślańskim w latach 1945–1947*, Toruń 2001; *Pod czerwoną gwiazdą. Aspekty sowieckiej obecności w Europie Środkowo-Wschodniej w 1945 roku*, red. S. Rosenbaum, D. Węgrzyn, Katowice–Warszawa 2017; *Armia Czerwona/Radziecka w Polsce w latach 1944–1993. Studia i szkice*, red. K. Filip, M. Golon, Borne Sulinowo–Bydgoszcz–Gdańsk 2014; *W objęciach Wielkiego Brata. Sowietci w Polsce 1944–1993*, red. K. Rokicki, S. Stępień, Warszawa 2009.

³ Zob. np.: T. Chrzanowski, *Konrad Bocian (1893–1944) – leśnik z Osia*, w: *Z dziejów Dyrekcji Lasów Państwowych w Toruniu 1925–2000*, Toruń 2010, s. 133.

⁴ Zob. np.: D. Nowak, *Szeka z glancem, czyli wspomnienia babci Wandzi*, w: „A za mojej pamięci...” *Wspomnienia mieszkańców Nowego*, Gdynia 2012, s. 68.

⁵ J. Borzyszkowski, M. Miotek, *Świecie w XIX i XX wieku*, w: *Świecie. Księga jubileuszu 800-lecia*, red. J. Borzyszkowski, Świecie–Gdańsk 1998, s. 324–325, 330–331.

do innej miejscowości wszyscy zostali zatrzymani i przetransportowani do obozu w Działdowie⁶. Dodać należy, że w aresztowaniach udział brali również miejscowi Polacy⁷.

Niektórych aresztantów przetrzymywano i przesłuchiowano na terenie powiatu, np. Władysława Żórawska „badana” była w jednej z leśniczówek, jednak nie udało się ustalić tego miejsca⁸. Później zatrzymanych prowadzono kolumną przede wszystkim do Laskowic i Świecia, a dalej do Działdowa. Niektórzy zbiegli z transportu, wrócili w rodzinne strony i ukrywali się⁹.

Łącznie z powiatu wywieziono 1445 mieszkańców, z czego ponad 30% stanowiły kobiety. Ustalono, że ofiarami śmiertelnymi deportacji były 253 osoby¹⁰; z Laskowic aresztowano 30 osób, 11 poniosło śmierć¹¹, z okolic Świekatowa w obozach zginęły 24 osoby¹², w gminie Jeżewo do aresztu trafiło 196 osób, życie straciły 64¹³, z Nowego ustalono liczbę 31 deportowanych¹⁴. O bezwzględności Sowietów świadczy fakt, że wśród zatrzymanych znajdowało się ok. 45 osób niepełnoletnich¹⁵. Część wywiezionych wróciła do Polski po kilku miesiącach, poważnie chora i wycieńczona, inni po latach¹⁶.

⁶ B. Zimna, *Radości i smutki babci Marty*, w: „A za mojej pamięci...”, s. 39, 48; Z. Dąbrowski, *Dzieje gminy Jeżewo w latach 1945–2005*, w: *Gmina Jeżewo*, red. E. Brózdowska, J. Brózdowski, Z. Dąbrowski, Jeżewo 2005, s. 178; A. Zaćmiński, *W Polsce Ludowej*, w: *Dzieje Świekatowa i okolic*, red. W. Jastrzębski, Świekatowo 1997, s. 108.

⁷ Tak było np. w gminie Jeżewo. Zob. Z. Dąbrowski, *Jeżewska gehenna*, „Kociewski Magazyn Regionalny” (2012), nr 2, s. 45; *idem*, *Jeżewo*, w: *idem*, *Z dziejów gminy Jeżewo*, Jeżewo 2016, s. 20.

⁸ Fundacja Archiwum Pomorskie Armii Krajowej (dalej: FAPAK), K: 596/596 Pom, Teczka osobowa Władysławy Żórawskiej, [Opis działalności Władysławy Żórawskiej], [b.d.], k. 4.

⁹ Zob. np.: S. Cosban-Woytycha, *Tu żyli, walczyli i umierali czyli wojenne historie świeckich bohaterów*, Tolkmicko 2011, s. 65.

¹⁰ M. Golon, *op. cit.*, s. 92–93, 187. W innym miejscu podano, że z powiatu świeckiego deportowano 1675 osób. Zob. *Wywózka ludności do Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w 1945 roku*, w: *Bedeker Gruczeński 2*, red. J. Luterek-Cholewska, Gruczno 2015, s. 262.

¹¹ K. Kowalkowski, *Laskowice Pomorskie. Z dziejów wsi – cz. II*, „Kociewski Magazyn Regionalny” (2009), nr 4, s. 4. W artykule tym podano dane zmarłych osób. Zob. też: *Fragmety rękopisu Zbioru wiadomości Kronikarskich i Historycznych z rejonu i okolicy Publicznej Szkoły Powszechnej w Laskowicach pisanych przez Kierownika Szkoły Józefa Romanowskiego*, <http://laskowice.com.pl/historia/historia-laskowic> (dostęp: 15.01.2021).

¹² *Przewodnik po gminie Świekatowo*, Świekatowo 2014, s. 20.

¹³ Z. Dąbrowski, *Jeżewska gehenna...*, s. 45; *idem*, *Mieszkańcy gminy Jeżewo zamordowani przez Niemców i Sowietów w czasie drugiej wojny światowej (1939–1945) i po jej zakończeniu (1945–1946) – źródła, geneza, przebieg zbrodni, wykaz imienny*, w: *idem*, *Z dziejów gminy Jeżewo...*, s. 120–127. Tam też lista osób, które straciły życie w wyniku deportacji.

¹⁴ K. Halicki, *Nowe nad Wisłą w latach 1945–1989*, w: *Nowe dzieje starego miasta*, red. K. Halicki, Z. Lorkowski, Nowe-Gdynia 2016, s. 294.

¹⁵ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (dalej: APB), Urząd Wojewódzki Pomorski w Bydgoszczy (dalej: UWP By), sygn. 722, Zestawienie próśb o zwolnienie z internowania (przykładowo) – powiat Świecie, [b.d.], k. 29–33.

¹⁶ Zob. np.: B. Zimna, *op. cit.*, s. 48–49.

Deportacje nabierają jeszcze tragiczniejszego wymiaru, gdy prześledzi się wojenne losy zatrzymanych. Elżbieta Muszczyńska w 1940 r. została wywieziona przez Niemców z Nowego do Gdańska, gdzie pracowała jako gosposia do marca 1945 r. Wówczas udała się w drogę powrotną do rodzinnego miasta, do którego nie dotarła. Została zabrana przez Sowieców i wywieziona na Syberię, skąd powróciła po roku katorżniczej pracy¹⁷.

Podczas wojny ofiarami niemieckiego terroru stawali się m.in. wykwalifikowani pracownicy miejscowego przemysłu. Ci, którzy przeżyli wojnę, byli niezbędni, by przywrócić zakłady do użyteczności. Jednak oni również znajdowali się wśród osób zatrzymywanych przez Sowieców, co uniemożliwiało sprawne działanie zakładów, np. ze świeckiej cukrowni aresztowano 12 mężczyzn¹⁸, a Zarząd Gminny w Serocku zaznaczał, że wywózki spowodowały brak rąk do pracy¹⁹. Innym problemem był brak mężczyzn – mężów i ojców, którzy mogliby zapewnić utrzymanie rodzinie. Ich nieobecność powodowała ogromne problemy natury finansowej²⁰.

Na terenach zajętych przez Armię Czerwoną przez kilka miesięcy po zakończeniu okupacji najważniejszymi ośrodkami władzy były sowieckie komendantury wojenne/wojskowe²¹. Odpowiadały za bezpieczeństwo na zapleczu frontu, a także nadzorowały, by organy lokalnej administracji przejmowali komuniści bądź sympatycy nowego ustroju. Sowieci mieli szerokie kompetencje, przygotowywali m.in. likwidację Polskiego Państwa Podziemnego i przeprowadzali wspomniane masowe wywózki ludności do obozów pracy na terenie ZSRS²².

Komendantury wojskowe tworzone w większych miejscowościach. W powiecie funkcjonowały w Świeciu (komendantem był mjr Nowikow, który jednocześnie pełnił funkcję komendanta na powiat), Nowem²³, Jeżewie (Gorbienko)²⁴, Grucznie (Stochnikow)²⁵, Świekatowie (kpt. Piotr Aljawin Eliu)²⁶ i Warlubiu²⁷. Większość tego typu placówek na Pomorzu Nadwiślańskim została rozwiązana w lipcu 1945 r.

¹⁷ *Ibidem*, s. 39.

¹⁸ APB, Starostwo Powiatowe Świeckie (dalej: SP Ś), sygn. 137, Załącznik do pisma Cukrowni Świecie z dnia 16 III 1945 r., [b.d.], k. 45.

¹⁹ *Ibidem*, sygn. 95, Pismo Zarządu Gminnego w Serocku do Starostwa Powiatowego w Świeciu, Serock, 29 VI 1945 r., k. 3.

²⁰ Zob. np.: T. Chrzanowski, *Franciszek Łukowicz (1898–1945?) – sekretarz Nadleśnictwa Osie, w: Z dziejów Dyrekcji Lasów Państwowych w Toruniu...*, s. 137.

²¹ Wojciech Skóra argumentował, że dotychczasowa nazwa utrwalona w polskiej historiografii – „komendantura wojenna” – jest błędna i powinna brzmieć „komendantura wojskowa”. Zob. W. Skóra, *Instrukcje dla komendantów Armii Czerwonej obejmujących władzę na terytorium Polski w latach 1944–1945, „Pamięć i Sprawiedliwość”* (2021), nr 2, 727–728. Tam też opisano genezę, strukturę i instrukcje tychże placówek.

²² M. Golon, *op. cit.*, s. 28–29, 54.

²³ K. Halicki, *op. cit.*, s. 291.

²⁴ Z. Dąbrowski, *Dzieje gminy Jeżewo...*, s. 181.

²⁵ APB, SP Ś, sygn. 95, Sprawozdanie miesięczne gminy Gruczno, Gruczno, 29 VI 1945 r., k. 35; *Wyzwolenie w 1945 roku, w: Bedeker Gruczeński 2...*, s. 263.

²⁶ A. Zaćmiński, *op. cit.*, s. 120.

²⁷ M. Danielewicz, *Ocalić od zapomnienia. Historia Komorskiej Gromady*, Wielki Komórk 2020, s. 33.

(w Świeciu i Nowem)²⁸. W powiecie rozlokowane były jednostki NKWD: w Świeciu oraz w majątkach w Rówienicy i Gródku. W ciągu roku czerwoarmiści stacjonowali w Świeciu i Nowem²⁹, a także w wielu majątkach na terenie powiatu. Wójt gminy Lniano w sprawozdaniu z końca listopada 1945 r. pisał, że stałych jednostek wojsk sowieckich na podległym mu terenie nie było od kilku tygodni³⁰.

Sowieci od pierwszych chwil odgrywali kluczową rolę w życiu polityczno-społeczno-gospodarczym regionu. Po zdobyciu Świecia i Nowego polecieli zorganizować milicję (w pierwszym miejscu mianowali także jej szefa)³¹. Przedstawiciele Armii Czerwonej brali udział we wszystkich ważniejszych wydarzeniach, wiecach czy spotkaniach organizacyjnych władz polskich. Wspólnie z delegatem władz centralnych zorganizowali zebranie sołtysów, na którym wybrano wójta gminy Nowe³², uczestniczyli w pierwszym zebraniu publicznym w Świeciu³³ i przy powoływaniu gminnych rad narodowych (w Świekatowie i Jeżewie)³⁴. Grupa operacyjna Polskiej Partii Robotniczej (PPR) przybyła na teren powiatu i niezwłocznie nawiązała kontakt z komendanturą wojskową³⁵.

Sowieci prowadzili działania operacyjne i kontrwywiadowcze. Jeszcze w sierpniu, gdy polscy żołnierze w gminie Nowe ujęli „bandę włoską” – najprawdopodobniej chodzi o grupę złożoną z włoskich jeńców wojennych, przekazano ją komendanturze wojskowej w Kwidzynie³⁶.

Komendant powiatowy Milicji Obywatelskiej (MO) utrzymywał, że relacje z komendanturą układają się dobrze³⁷. Jednak współpraca z Sowietami najpewniej nie była łatwa, bowiem funkcjonariusz Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (PUBP) w Świeciu w połowie roku wnosił o przeniesienie sowieckiego doradcy st. lejtn. Żaglanowa z kontrwywiadu, ponieważ jego zdaniem na każdym kroku działał na szkodę Polaków i uniemożliwiał pracę urzędu³⁸. Podobnie sytuacja wyglądała

²⁸ M. Golon, *op. cit.*, s. 31.

²⁹ *Ibidem*, s. 134, 273, 288–289.

³⁰ APB, SP Ś, sygn. 97, Pismo wójta gminy Lniano do starostwa powiatowego w Świeciu, Lniano, 28 XI 1945 r., k. 55.

³¹ *Ibidem*, sygn. 155, Sprawozdanie z działalności w Nowem, Nowe, 25 III 1945 r., k. 45; R. Kozłowski, *Życie polityczne w latach 1945–1948*, w: *Dzieje Świecia nad Wisłą i jego regionu*, t. 2, red. K. Jasiński, Warszawa–Poznań–Toruń 1980, s. 91.

³² APB, SP Ś, sygn. 155, Sprawozdanie z działalności w Nowem, Nowe, 25 III 1945 r., k. 47.

³³ R. Kozłowski, *op. cit.*, s. 84.

³⁴ A. Zaćmiński, *op. cit.*, s. 120; Z. Dąbrowski, *Dzieje gminy Jeżewo...*, s. 180.

³⁵ R. Kozłowski, *op. cit.*, s. 84.

³⁶ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Bydgoszczy (dalej: AIPN By), sygn. 034/3, Raport dekadowy Wojewódzkiej Sekcji I WB za okres od 9 VIII do 19 VIII 1945 r., Bydgoszcz, 20 VIII 1945 r., k. 28.

³⁷ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej: AIPN), sygn. 1550/1912, Odprawa komendantów powiatowych województwa pomorskiego, 29 III 1945 r., k. 7.

³⁸ Raport, Świecie, 19 VII 1945 r., w: *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Pomorzu i Kujawach (luty–grudzień 1945)*, red. B. Binaszewska, P. Rybarczyk, wstęp P. Rybarczyk, wybór i oprac. K. Bartosik i in., Warszawa–Bydgoszcz–Gdańsk 2010, s. 184.

w gminie Gruczno. Jej wójt w czerwcu stwierdzał: „bolesnym punktem jest tutaj [ejszy] Komendant Wojenny, stale pijany, wykracza poza swoje kompetencje [...]”³⁹.

Czerwoñoarmiści byli świadomi swojej siły i przewagi, jaką mieli nad miejscową ludnością. W październiku jeden z nich, rządzący według własnego uznania na jednym z majątków, na uwagę przedstawicieli lokalnych władz, dotyczącą niszczenia i sprzedawania własności państwowej, zareagował, że „wolno mu zabrać, co mu się podoba”, a w razie sprzeciwu „wszystkich powystrzela”⁴⁰. Znamienna sytuacja zaistniała latem, gdy Sowieci przepędzali bydło przez Świecie. Wśród zwierząt znajdowała jałowka zabrana kobiecie, która głośno rozpaczła i prosiła o jej zwrot. W momencie, gdy w jej sprawie zainterweniowali funkcjonariusze MO, czerwoñoarmiści otworzyli w ich kierunku ogień, a wspomniany Żagłanow „zabronił [...] do tej sprawy się mieszać”⁴¹.

Na przestrzeni miesięcy wojsko wykorzystywało Polaków do ciężkich i niebezpiecznych prac. Już w czasie walk z Niemcami zmuszano mężczyzn do noszenia amunicji⁴². Później zabierano miejscowych do prac, za które nie otrzymywali wynagrodzenia, np. przy sowieckich stadach pracowało 161 osób – o ich zwolnienie i opłacenie zabiegały władze polskie⁴³. Mieszkańcy świadczyli też inne usługi na rzecz Armii Czerwonej. Obliczono, że ludność Świecia w okresie od lutego do lipca 1945 r. podstawiała 252 podwozy jedno- i dwukonnych; dla porównania w tym samym czasie dla polskich jednostek wystawiła 109, a dla władz miasta – 197⁴⁴.

Przez cały rok czerwoñoarmiści dopuszczali się kradzieży. Zdarzało się, że już przy pierwszym kontakcie z „wyzwolicielami”, po zdobyciu miasta czy wsi, ludność była okradana z kosztowności. We wspomnieniach z Osia i Nowego relacjonowano, że po wkroczeniu Sowieców czasami przez kilka dni rabowali, kradli i gwałcili. Mieszkańcy powracający do domów zastawali spalone kamienice, a mieszkania całkowicie splądrowane⁴⁵. W marcu w Świekatowie żołnierze ukradli 198 krów, 73 sztuki jałowizny, 6 buhajów i 7 owiec⁴⁶, a w czerwcu rabowali w tamtejszej

³⁹ APB, SP Ś, sygn. 95, Sprawozdanie miesięczne gminy Gruczno, Gruczno, 29 VI 1945 r., k. 35.

⁴⁰ APB, UWP By, sygn. 822, Pismo agronoma gminnego przy Zarządzie Gminy Lniano do starosty powiatowego w Świeciu, Lniano, 26 X 1945 r., k. 544.

⁴¹ Raport, Świecie, 19 VII 1945 r., w: *Rok pierwszy...*, s. 183.

⁴² M. Danielewicz, *op. cit.*, s. 10. Takie działania miały miejsce także na terenie innych powiatów województwa pomorskiego, np. w szubińskim. Zob. R. Ławniczak, *Armia Czerwona w powiecie szubińskim (w województwie pomorskim) w 1945 roku*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” (2021), nr 19, s. 555.

⁴³ APB, UWP By, sygn. 706, Pismo do Wojewódzkiego Urzędu Ziemiańskiego w Bydgoszczy, Bydgoszcz, 15 VIII 1945 r., k. 14; Zob. też: APB, SP Ś, sygn. 95, [Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne], Lniano, 31 VIII 1945 r., k. 101; *ibidem*, Pismo Zarządu Gminnego w Drzycimiu do starostwa powiatowego w Świeciu, Drzycim, 29 VIII 1945 r., k. 117.

⁴⁴ APB, SP Ś, sygn. 95, Schemat miesięcznego sprawozdania starosty powiatowego wzgl. prezydenta miasta, Świecie, 2 VIII 1945 r., k. 71.

⁴⁵ D. Nowak, *op. cit.*, s. 68, 70; B. Zimna, *op. cit.*, s. 47; T. Chrzanowski, *Konrad Bocian...*, s. 133; K. Schneider, *Między barykadami*, Wickede–Olsztyn 1999, s. 27.

⁴⁶ A. Zaćmiński, *op. cit.*, s. 108.

gminie (w gromadach Tuszyny, Lubania-Lipiny, Małe Łąkie, Jania Góra)⁴⁷. O skali przestępstw w pierwszym okresie świadczy meldunek Departamentu Informacji i Prasy Delegatury Rządu za okres od stycznia do marca 1945 r., w którym podano, że rabunki dokonywane przez Sowietów i brutalne obchodzenie się z miejscową ludnością miały miejsce w dużym natężeniu zwłaszcza w pasie od Świecia po Gdynię⁴⁸.

W lipcu w gminach Bukowiec i Grupa poszkodowanych było łącznie 34 gospodarzy (skradziono rower, wóz, odzież, jałowkę, konie, krowy, króliki, świny, kury, ziemniaki, buraki, zboże, siano, pszenicę, koniczynę, mak, fasolę, owoce i inne, zdeptano łąki i pola⁴⁹); w gminie Grupa żołnierze zabrali 21 koni⁵⁰; w gromadzie Wiąg – wozy, konie, odzież, nocami napadali na domostwa⁵¹; gospodarzowi spod Warlubia całkowicie zniszczyli 30 arów pola kartofli⁵², a dwóm mieszkańcom Świecia – łąki, buraki, jęczmień, mieszanekę, innemu ukradli konia⁵³. Przez szereg tygodni maruderzy sowieccy rabowali mieszkańców wsi Żurawia Kępa pod Świeciem. W związku z tym starosta prosił Komendę Powiatową MO o zorganizowanie tam posterunku⁵⁴. W połowie lipca czerwonoarmiści, przepędzający było przez gromadę Czaple, kradli mieszkańcom zwierzęta. Jedna z kobiet, której zabrali krowę z pastwiska, płacząc, bez skutku błagała Rosjan, by zostawili jej zwierzę, które żywiło dziewięcioosobową rodzinę⁵⁵.

W sierpniu czerwonoarmiści okradli mężczyznę z Jezewa (zabrali mu dwa konie)⁵⁶, gospodarzy z Osia (cztery rowery)⁵⁷ i mieszkańców Bzowa i Buśni⁵⁸.

⁴⁷ APB, SP Ś, sygn. 95, Sprawozdanie z działalności ogólnej gminy Świekatowo, Świekatowo, 3 VII 1945 r., k. 55.

⁴⁸ Raport sytuacyjny za miesiąc styczeń–marzec 1945 r. (fragmenty meldunków Departamentu Informacji i Prasy Delegatury Rządu z 1945 r.), w: B. Chrzanowski, *Delegatura Rządu RP na Kraj na Pomorzu. Nieznane karty z frontu walki cywilnej podczas okupacji niemieckiej i po jej zakończeniu*, Toruń 2011, s. 326.

⁴⁹ APB, UWP By, sygn. 723, Pismo starosty powiatowego w Świeciu do Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego Świecie, 11 VII 1945 r., k. 185–186.

⁵⁰ APB, SP Ś, sygn. 95, Pismo Zarządu Gminnego w Michalu do starostwa powiatowego w Świeciu, 28 VII 1945 r., k. 83.

⁵¹ APB, UWP By, sygn. 723, Protokół, Świecie, 24 VII 1945 r., k. 291.

⁵² APB, SP Ś, sygn. 56, Pismo Leśnictwa Państwowego w Płochocinie do Zarządu Gminnego w Warlubiu, Warlubie, 8 VII 1945 r., k. 123.

⁵³ *Ibidem*, Pismo Zarządu Miasta Świecie n. Wisłą do starostwa powiatowego w Świeciu, Świecie, 23 VII 1945 r., k. 139.

⁵⁴ *Ibidem*, Pismo starosty powiatowego w Świeciu do Komendy Powiatowej MO w Świeciu, 2 VII 1945 r., k. 15.

⁵⁵ *Ibidem*, Pismo do Zarządu Gminnego w Świeciu, Czaple, 15 VII 1945 r., k. 93; *ibidem*, Pismo do Zarządu Gminnego w Świeciu, 15 VII 1945 r., k. 95; *ibidem*, Pismo do Zarządu Gminnego w Świeciu, 15 VII 1945 r., k. 97.

⁵⁶ APB, UWP By, sygn. 723, Protokół, Sulnówko, 3 VIII 1945 r., k. 297.

⁵⁷ Sprawozdanie dekadowe z pracy agenturalno-operacyjnej Wydziału do Walki z Bandytyzmem, dezercją i uchylaniem się od wojska za okres sprawozdawczy od dnia 19 VIII do dnia 28 VIII 1945 r., Świecie, 28 VIII 1945 r., w: *Rok pierwszy...*, s. 237.

⁵⁸ APB, SP Ś, sygn. 95, Pismo Zarządu Gminnego w Warlubiu do starostwa powiatowego w Świeciu, Warlubie, 31 VIII 1945 r., k. 97.

W październiku Nadleśnictwo Państwowe w Sartowicach informowało, że wojsko ukradło łącznie 84 metry przestrzenne papierówki oraz gałęzi, szczap i wałków sosnowych. Mimo żądania nie wydano leśniczemu pokwitowania i nie dopuszczono go do komendanta jednostki⁵⁹. W listopadzie w Laskowicach, które były ważnym węzłem kolejowym, zatrzymał się pociąg z żołnierzami, którzy napadali na mieszkania i sklepy, przywłaszczając sobie m.in. rowery⁶⁰. W tym czasie na szosie grozili bronią rolnikowi Gwizdale z Parlina, zabrali mu powózkę, konia i 10 kg mąki⁶¹ oraz pobili Bonifacego Oparkowskiego z Gruczna i ukradli rower⁶². Zarejestrowano także przestępstwa we wsi Głogówko⁶³ i u rolnika we wsi Białe Błota (wartość skradzionych rzeczy obliczono na 88 tys. zł)⁶⁴.

Odnotowano przypadki, gdy w przestępczym procederze Rosjanie współpracowali z Polakami, np. wspólnie w Wiągu ukradli Józefowi Łożewskiemu 3 tys. zł i bieliznę⁶⁵. Zdarzało się, że Polacy zostali ujęci i osądzeni. W 1945 r. skazano mężczyznę na półtora roku więzienia za udział w kradzieżach w Pruszczu (i podżeganie czerwonoarmistów do rabunku)⁶⁶, a w 1946 r. mieszkańcowi Krupocin zasądono karę dwóch i pół roku więzienia za kradzieże w miejscowości Tuszyny⁶⁷.

Sowieci prowadzili także działania na większą skalę. W pierwszych tygodniach swojej obecności wywieźli wyposażenie z 30 obiektów gospodarczych w powiecie, m.in.: z elektrowni Gródek i Żur – aparaturę, narzędzia i zapasy, z tartaku w Nowem – cały zapas desek i bali, a w młynie w Przechowie zdemonstrowano spichlerz⁶⁸. Według czerwcowego sprawozdania Powiatowego Oddziału

⁵⁹ APB, UWP By, sygn. 818, Protokół Nadleśnictwa Państwowego w Sartowicach, Taszewo, 20 X 1945 r., k. 307.

⁶⁰ APB, SP Ś, sygn. 97, Sprawozdanie sytuacyjne za miesiąc listopad 1945 r. gminy Jeżewo, [b.d.], k. 59; Sprawozdanie Wydziału do Walki z Bandytyzmem, dezercją i uchylaniem się od obowiązku służby wojskowej Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Świeciu za czas od dnia 19 XI do dnia 28 XI 1945 roku, Świecie, 28 XI 1945 r., w: *Rok pierwszy...*, s. 386.

⁶¹ AIPN By, sygn. 058/27, Sprawozdanie o dokonanej pracy agenturalno-operacyjnej Sekcji do Walki z Bandytyzmem, dezercją i uchylania się od służby wojskowej za okres sprawozdawczy od 9 XII do 19 [18] XII 1945 r., Świecie, 18 XII 1945 r., k. 27.

⁶² APB, Pełnomocnik ds. związanych z Armią Czerwoną na Województwo Pomorskie (dalej: PdszACnWP), sygn. 2, Pismo starostwa powiatowego w Świeciu do Powiatowej Komendy MO w Świeciu, Świecie, 11 XII 1945 r., k. nlb.

⁶³ APB, UWP By, sygn. 822, Pismo Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Bydgoszczy do Pełnomocnika do spraw związanych z Armią Czerwoną na województwo Pomorskie, 24 I 1946 r., k. 699.

⁶⁴ APB, PdszACnWP, sygn. 2, Wniosek do Zarządu Gminnego w Warlubiu, Białe Błota, 18 III 1946 r., k. nlb.

⁶⁵ Sprawozdanie dekadowe nr 2 za okres od 9 XI do 19 XI 1945 roku, Świecie, 18 XI 1945 r., w: *Rok pierwszy...*, s. 376.

⁶⁶ Zob. AIPN By, sygn. 070/1429.

⁶⁷ Zob. *ibidem*, sygn. 070/1405.

⁶⁸ APB, SP Ś, sygn. 155, Sprawozdanie z działalności w Nowem, Nowe, 25 III 1945 r., k. 47; *ibidem*, sygn. 193, Pismo dyrektora młynów w Przechowie do starosty powiatowego w Świeciu, Przechowo, 23 IV 1945 r., k. 15; M. Golon, *op. cit.*, s. 200.

Informacji i Propagandy (POIiP) zamykali całe ulice, usuwali lokatorów z mieszkań i ogołacali je⁶⁹.

Powszechne były konfiskaty produktów i płodów rolnych. Latem 1945 r. w gminie Gruczno Armia Czerwona zabierała zboże, siano, koniczynę i zajmowała prywatne gospodarstwa Polaków. Wskazano dziewięć takich przypadków. W tym czasie gospodarzowi z Bzowa skonfiskowano koniczynę zebraną z 1 ha i złożoną w kopki na polu⁷⁰. W okresie żniw Sowietzi kosili żyto i jęczmień należące do mieszkańców gmin Drzycim i Pruszcz, w Bukowcu zabrali maszyny i młockarnie niezbędne do wykonania prac rolnych⁷¹. Z majątku Jastrzębie skonfiskowali paszę⁷². W grudniu dokonali rekwizycji w świeckiej fabryce hodowli nasion „Udycz”⁷³.

Oprócz tego mieszkańcy przekazywali Armii Czerwonej zwierzęta i produkty rolne. Nie zawsze otrzymywali pokwitowania potwierdzające ten fakt, a bez nich Sowietzi nie chcieli później uiszczać opłat za świadczenia. Do lipca 1945 r. rolnicy wydali m.in. w gminie Osie – 139 ton zboża, w gminie Gruczno – ok. 250 ton ziemniaków i 60 ton żyta, w gminie Drzycim – 53 sztuki bydła, w gminie Jeżewo – ok. 3,5 tony ziemniaków i 206 kg żyta⁷⁴.

Wojsko obsadzało 21 majątków, z czego 9 w okresie letnim, gdy zbliżały się żniwa⁷⁵. W tym czasie wielokrotnie zabierało Polakom maszyny rolnicze, przystępowało do koszenia i młócenia zbiorów należących do miejscowej ludności. Żadne interwencje i apele władz i rolników nie odnosiły skutków⁷⁶. W październiku Sowietzi formalnie zdali majątek Niewieścina polskiej administracji. Planowano stworzyć tam uniwersytet ludowy, podjęto już czynności organizacyjne. Tymczasem wojsko w dalszym ciągu urządowało w majątku, uniemożliwiając prace. Niszczyło przy tym – z uwagi na brak opału – wszystkie drewniane budynki. Kierownik uniwersytetu obawiał się, że obiekt zostanie całkowicie zdewastowany⁷⁷.

⁶⁹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Ministerstwo Informacji i Propagandy w Warszawie (dalej: MIIP), sygn. 609, Sprawozdanie ze zjazdu kierowników Miejskich i Powiatowych Oddziałów Informacji i Propagandy który się odbył w dniu 15 czerwca 1945 r., [b.d.], k. 31.

⁷⁰ AAN, Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej w Bydgoszczy, sygn. 21, Pismo Pełnomocnika Rządu Tymczasowego Rzeczypospolitej Polskiej przy Dowództwie II Białoruskiego Frontu do gen. Szatłowa, Bydgoszcz, 28 VI 1945 r., k. 279; APB, UWP By, sygn. 723, Protokół, Warlubie, 19 VII 1945 r., k. 213.

⁷¹ APB, UWP By, sygn. 703, [Telegram], [b.d.], k. 25.

⁷² *Ibidem*, sygn. 706, Sprawozdanie z podróży służbowej inż. K. Eysymonta z płk Liczachowem, przedstawicielem marsz. Rokossowskiego, z dnia 28 I 1946 r., k. 113.

⁷³ *Ibidem*, sygn. 723, Pismo dot. rekwizycji pomieszczeń fabrycznych fabryki „Udycz”, Bydgoszcz, 22 XII 1945 r., k. 439.

⁷⁴ APB, SP Ś, sygn. 225, Wykaz wydanego zboża na protokoły jednostronne dla Armii Czerwonej, 26 VII 1945 r., k. 71; *ibidem*, Pismo Zarządu Gminnego w Grucznie, Gruczno, 20 VII 1945 r., 225, k. 91; *ibidem*, Wykaz odstawionego kontyngentu bydła na rzecz Armii Czerwonej – gmina Drzycim, k. 129; *ibidem*, Pismo Zarządu Gminnego w Jeżewie, Jeżewo, 9 VII 1945 r., k. 143.

⁷⁵ M. Golon, *op. cit.*, s. 283.

⁷⁶ APB, UWP By, sygn. 703, [Odpisy i Telegram], [b.d.], k. 23–25.

⁷⁷ *Ibidem*, sygn. 818, Pismo p.o. kierownika Uniwersytetu Ludowego w Niewieścina do starostwa powiatowego w Świeciu, Niewieścina, 14 X 1945 r., k. 299.

W tym samym miesiącu formalnie zdano majątek Ostrowite, jednakże czerwonarmiści przebywali w nim jeszcze pod koniec października i niszczyli znajdujące się tam zabudowania⁷⁸.

W styczniu 1946 r. Sowieci zajmowali cztery majątki, pomimo formalnego przekazania ich władzom polskim. Stacjonowały tam jednostki NKWD i oddziały Armii Czerwonej. Jeszcze w marcu 1946 r. zboże z jednego z nich zostało wysłane do ZSRS⁷⁹. W lutym 1946 r. wojewoda pomorski zaznaczał, że majątki Gawroniec, Poledno i Jastrzębiec, zarządzane przez Sowieców, były kompletnie zdewastowane⁸⁰.

Wojsko zajmowało także lokale. W lutym 1945 r., po wejściu Armii Czerwonej do Świecia, lokatorzy zostali wygnani ze swoich mieszkań. Sami musieli się zatroszczyć się o miejsce do spania⁸¹. W połowie roku wojsko posiadało jeszcze ok. 20% lokali mieszkalnych w mieście⁸². W listopadzie 1946 r. w stolicy powiatu właściciel nieruchomości – po jej odzyskaniu – żądał odszkodowania za zniszczenia dokonane przez żołnierzy i uregulowania należności za czynsz⁸³. W Nowem Sowieci od listopada 1945 do marca 1947 r. zajmowali należące do Polaka całe piętro budynku oraz m.in. spichlerz i stajnię. Właściciel nie otrzymywał za to żadnych pieniędzy⁸⁴. Przez wiele miesięcy obsadzali także wiele budynków użyteczności publicznej i szkolnych, niszcząc w nich wyposażenie. W styczniu 1946 r. starosta zwracał się z wnioskiem do PUBP w Świeciu, by interweniował w sprawie opuszczenia przez żołnierzy budynku szkolnego we wsi Różanna i przekazania go na użytek oświaty. Latem 1946 r. oddział Armii Czerwonej kwaterował wciąż w budynkach Zakładu Psychiatrycznego w Świeciu⁸⁵.

Rozlokowane w powiecie wojsko korzystało z prądu, wody, gazu, za które nie uiszczало opłat. W styczniu 1946 r. odbyło się spotkanie, na którym omawiano temat

⁷⁸ *Ibidem*, sygn. 822, Pismo agronoma gminnego przy Zarządzie Gminy Lniano do starosty powiatowego w Świeciu, Lniano, 26 X 1945 r., k. 544.

⁷⁹ M. Golon, *op. cit.*, s. 288–289.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 287–288.

⁸¹ J. Borzyszkowski, M. Miotek, *op. cit.*, s. 324, 330–331.

⁸² R. Kozłowski, *op. cit.*, s. 79.

⁸³ APB, UWP By, sygn. 706, Sprawozdanie Aleksandra Rodzika sekretarza Pełnomocnika do spraw związanych z Armią Czerwoną na województwo pomorskie w Bydgoszczy, Bydgoszcz, 23 XII 1945 r., k. 87; APB, PdszACnWP, sygn. 2, Pismo Maksymiliana Lorkowskiego do Konstantego Rokossowskiego w Lignicy przez delegata Armii Czerwonej przy Urzędzie Wojewódzkim w Bydgoszczy, Świecie, 5 XI 1946 r., k. nlb.

⁸⁴ APB, PdszACnWP, sygn. 2, Pismo do Referatu Kwaterunkowego przy Zarządzie Miejskim w Nowem, Nowe, 8 III 1947 r., k. nlb.

⁸⁵ APB, SP Ś, sygn. 131, Pismo starosty powiatowego w Świeciu do UB w Świeciu, Świecie, 12 I 1946 r., k. 3; *ibidem*, Odpis pisma Wojska Polskiego w Poznaniu do wojewody pomorskiego w Bydgoszczy, [b.d.], k. 25; *ibidem*, Pismo Zakładu Psychiatrycznego w Świeciu do starosty powiatowego w Świeciu, Świecie, 5 III 1946 r., k. 29; M. Danielewicz, *op. cit.*, s. 33; P. Śpica, *Oświata i kultura w latach 1945–1974*, w: *Dzieje Świecia nad Wisłą...*, s. 175; Z. Dąbrowski, *Józef Romanowski – wybitny pedagog, działacz społeczny, samorządowy i historyk-regionalista z Laskowic (1908–1989)*, w: *idem*, *Z dziejów gminy Jeżewo...*, s. 187–188.

zaległości z tego tytułu. Uczestniczyli w nim z jednej strony przedstawiciel władz wojewódzkich oraz pełnomocnik Konstantego Rokossowskiego płk Lichaczow, z drugiej – członkowie władz lokalnych i gen. Machnicki, którego wojska stacjonowały w powiecie. Ten ostatni zadeklarował, że ureguluje przedłożone mu rachunki, ale tylko te związane z działalnością jego oddziału. Ponadto Nadleśnictwo Laskowice przedstawiło wojsku wyliczenia za zabrane drzewo. Nie ma informacji, czy koszty zostały pokryte⁸⁶.

Duże szkody powodowały przepędzanie i wypasanie przez wojsko na tych terenach bydła z zachodu. Parafia św. Andrzeja Boboli w Świeciu posiadała 9 ha ziemi (w tym łąki), jednak z powodów pasienia bydła przez Sowieców nie było z nich żadnego dochodu⁸⁷. W gromadzie Wiąg przez trzy tygodnie żołnierze wypasali bydło, zniszczyli koniczynę, łąki, zboże, kartofle⁸⁸. Do lipca–sierpnia 1945 r. władze polskie podawały, że m.in. w Świeciu poszkodowanych było 12 gospodarzy, w gminie Lniano – 17, w gminie Osie – co najmniej 40. W gminach Nowe-Miasto, Serock i Warlubie straty ponieśli rolnicy z 4 gromad, w gminie Drzycim – z 5, w gminie Gruczno – z 6, w gminach Bukowiec i Jeżewo – z 7, w gminie Nowe-Wieś – z 9, w gminie Grupa – z 10 (czyli ze wszystkich) oraz gospodarze z gminy Pruszcz⁸⁹. Wskazywano jednak, że wielkość szkód nie zamykała się w tych zestawieniach, ponieważ spęd bydła nie ustawał i powodował dalsze szkody.

Sowieci w czasie swojej obecności dopuszczali się poważnych dewastacji. W lutym 1945 r. – pomimo próśb – zniszczyli, wykorzystując jako opał, pięknie oprawione archiwalne numery lokalnej gazety „Głos Świecia”⁹⁰. 5 marca wysadzili kościół w Przechowie, ponieważ wieża miała przeszkadzać lądującym w pobliżu samolotom latającym nad Grudziądzem, gdzie trwały walki; następnego dnia Niemcy poddali grudziądzką twierdzę⁹¹. W Jeżewie zdewastowali kościół, robiąc z niego wychodek, rozbili młotem tabernakulum, rozsypali komunikanty, rozkradli wyposażenie⁹². W gromadzie Wiąg latem w trakcie napadów demolowali mieszkania⁹³. Mieli na koncie również podpalenia: w lutym w Osiu spalili kilka domów w centrum miejscowości⁹⁴, a w sierpniu w gminie Grupa – siedem gospodarstw⁹⁵.

⁸⁶ APB, UWP By, sygn. 706, Sprawozdanie z podróży służbowej inż. K. Eysymonta z płk Liczachowem, przedstawicielem marsz. Rokossowskiego, z dnia 28 I 1946 r., k. 113.

⁸⁷ R. Pełech, *Ksiądz Stanisław Krause*, „Gazeta Świecka” (IX 1998), s. 5.

⁸⁸ APB, UWP By, sygn. 723, Protokół, Świecie, 24 VII 1945 r., k. 291.

⁸⁹ Zob. APB, SP Ś, sygn. 225; *ibidem*, sygn. 95, Pismo Zarządu Gminnego w Serocku do Starostwa Powiatowego w Świeciu, Serock, 29 VI 1945 r., k. 3.

⁹⁰ Z. Cel, M. Lorch, *Niemcy zabili i zniszczyli, Rosjanie spalili*, „Gazeta Świecka” (19 XII 1991), s. 12.

⁹¹ P. Skuczyński, *Przechowo. Album z zarysem dziejów*, Świecie 2014, s. 52.

⁹² K. Schneider, *op. cit.*, s. 28.

⁹³ APB, UWP By, sygn. 723, Protokół, Świecie, 24 VII 1945 r., k. 291.

⁹⁴ T. Chrzanowski, *Konrad Bocian...*, s. 133.

⁹⁵ APB, SP Ś, sygn. 95, Pismo starosty powiatowego w Świeciu do Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego, 1 IX 1945 r., k. 104.

Na terenie całego województwa pomorskiego żołnierze dopuszczali się masowego wyrębu lasów. Wskazywano przy tym, że szczególnie widoczne było to m.in. właśnie w powiecie świeckim. Niszczenie drzewostanu i kradzieże drewna miały zasadnicze znaczenie dla lokalnej gospodarki leśnej⁹⁶. Wielkie szkody wyrządzali łowiąc ryby w rzekach i stawach. Używali do tego materiałów wybuchowych i granatów. Interwencje związane z niszczeniem rybostanu odniosły tylko częściowy skutek⁹⁷. Kłusowali także na zwierzynę w lasach⁹⁸.

Niezwykłe bolesnym doświadczeniem były gwałty popełniane przez żołnierzy sowieckich na miejscowych Polkach. Masowe napaści seksualne odnotowywano od pierwszych chwil ich obecności na omawianym terenie. W Jeżewie ofiarą padały niepełnoletnie dziewczyny, uciekinierki z Warszawy i pracownice przymusowe z okresu okupacji⁹⁹. Małgorzata Lamparska relacjonowała, że już 10 lutego, w dniu wejścia Armii Czerwonej do Świecia, zdarzyło się dużo gwałtów. W kolejnych dniach żołnierze przeczesywali lokale i mieszkania w poszukiwaniu kobiet¹⁰⁰. We wsi Milewko jedną z kobiet uwięziono w szopie, jednak udało jej się zbiec¹⁰¹. Wiosną w gminie Grupa czerwoarmieści zgwałcili 11-letnią dziewczynkę oraz kobietę ze wsi Michale¹⁰². Odnajdujemy wspomnienia o gwałtach w Nowem. Burmistrz tej miejscowości stwierdził, że jeszcze w sierpniu miało miejsce kilka takich przypadków¹⁰³. We wrześniu w Parlinie żołnierze zamknęli dwie kobiety w piwnicy, które uwolnił komendant posterunku milicji, jednak brak bliższych informacji na ten temat¹⁰⁴.

⁹⁶ APB, Wojewódzki Urząd Ziemiański Pomorski w Bydgoszczy, sygn. 51, Pismo wojewody pomorskiego do marszałka Rokossowskiego w Lignicy, Bydgoszcz, 29 I 1946 r., k. nlb.

⁹⁷ APB, SP Ś, sygn. 95, Sprawozdanie sytuacyjne starosty powiatowego za miesiąc sprawozdawczy listopad 1945 r., k. 183; *ibidem*, sygn. 97, Pismo Zarządu Gminy Grupa w Michalu do starostwa powiatowego w Świeciu, Michale, 27 III 1945 r., k. 1; APB, UWP By, sygn. 593, Sprawozdanie sytuacyjne starosty powiatowego za miesiąc grudzień 1945 r., Świecie, 3 I 1946 r., k. 229; *ibidem*, sygn. 822, Pismo starostwa powiatowego w Świeciu do Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Bydgoszczy, Świecie, 16 XI 1945 r., k. 515; *ibidem*, sygn. 822, Pismo Związku Rybaków miasta Świecia i powiatu do starostwa powiatowego w Świeciu, Świecie, 31 XII 1945 r., k. 819.

⁹⁸ APB, SP Ś, sygn. 95, Sprawozdanie sytuacyjne starosty powiatowego za miesiąc sprawozdawczy listopad 1945 r., k. 183; APB, UWP By, sygn. 593, Sprawozdanie sytuacyjne starosty powiatowego za miesiąc grudzień 1945 r., Świecie, 3 I 1946 r., k. 229; *ibidem*, sygn. 822, Pismo starostwa powiatowego w Świeciu do Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Bydgoszczy, Świecie, 16 XI 1945 r., k. 515.

⁹⁹ K. Schneider, *op. cit.*, s. 27–28.

¹⁰⁰ J. Borzyszkowski, M. Miotek, *op. cit.*, s. 324.

¹⁰¹ D. Nowak, *op. cit.*, s. 70.

¹⁰² APB, SP Ś, sygn. 97, Pismo Zarządu Gminy Grupa w Michalu do starostwa powiatowego w Świeciu, Michale, 27 III 1945 r., k. 2.

¹⁰³ *Ibidem*, sygn. 95, Pismo Zarządu Miejskiego do starostwa powiatowego w Świeciu, Nowe, 28 VIII 1945 r., k. 107; B. Zimna, *op. cit.*, s. 47.

¹⁰⁴ APB, SP Ś sygn. 95, Statystyczny wykaz przestępczości za czas od 1 IX 45 do 10 IX 45 r., Świecie, 28 IX 1945 r., k. 161.

Kobiety brudziły sobie twarze, by wyglądać odpychająco, zdejmowały biżuterię, chowały się, np. pod ziemniakami w piwnicy i w ogrodach, uciekały oknami z domów¹⁰⁵. W Osiu trzy kobiety przez kilka tygodni ukrywały się przed żołnierzami w piwnicy. Powróciły do domu po przejściu frontu¹⁰⁶. Zachowała się relacja ze wsi Milewko z wejścia czerwoarmisty do piwnicy, w której zebrała się ludność: „Mama podała mi poduszkę, którą wypchałam brzuch. Siedząca obok kobieta przytulała do siebie dwoje maleńkich dzieci. Podała mi jedno z nich. Zaczęłam je kołysać, bo strasznie płakało. Kiedy zbliżył się do mnie Ruski i starał się oświecić świecą moją twarz, to musiałam wyglądać już okropnie i staro. Zostawił mnie w spokoju”¹⁰⁷.

Żołnierze byli sprawcami co najmniej kilku morderstw. 25 lutego pod Świeciem czerwoarmista zastrzelił kobietę, która zasłała, gdy włączono ją do kolumny zatrzymanych i przeznaczonych do deportacji do ZSRS¹⁰⁸. Pod koniec wojny zabity został Lucjan Mende z majątku Szewno¹⁰⁹. W sierpniu najprawdopodobniej żołnierz sowiecki zamordował dwóch mieszkańców wsi Biechowo: Jana Dominika (ur. 1922) i Augustyna Krzyżanowskiego (ur. 1889). Odnalezione ciała były ograbione z butów, odzieży i dokumentów; zabrano też rowery¹¹⁰. Na początku września najpewniej czerwoarmisci zamordowali rodzinę z Krakówka. Strzałami z karabinów zabito wówczas Leona Śmieszka (ur. 1894), jego żonę Klarę (ur. 1897), Ludwikę Rychlicką (ur. 1928) oraz kobietę narodowości niemieckiej. Ponadto zabrano m.in. wóz z koniem, całkowicie ograbiono mieszkanie, ofiarom ściągnięto z palców pierścionki i zegarki¹¹¹. W Osiu żołnierze mieli zabić Polaka o nazwisku Kalinowski za to, że stanął w obronie swojej dziewczyny, którą chciano zgwałcić¹¹².

Ofiar śmiertelnych mogło być więcej, bowiem czerwoarmisci podczas napadów otwierali ogień do miejscowych. W lipcu pięciu żołnierzy w miejscowości Branica próbowało ukraść konie gospodarzowi Antoniemu Kulpińskiemu. Gdy właściciel wyszedł z domu, w jego kierunku oddali strzały i zbiegli¹¹³. W sierpniu żołnierz chciał ukraść krowy Janowi Stobińskiemu, który stawiał opór napastnikowi. W trakcie rabunku Polak został trafiony kulą w rękę¹¹⁴. Podczas kradzieży

¹⁰⁵ D. Nowak, *op. cit.*, s. 70; B. Zimna, *op. cit.*, s. 47.

¹⁰⁶ T. Chrzanowski, *Franciszek Łukowicz...*, s. 136.

¹⁰⁷ Cyt. za: D. Nowak, *op. cit.*, s. 70.

¹⁰⁸ M. Golon, *op. cit.*, s. 72–73.

¹⁰⁹ A. Zaćmiński, *op. cit.*, s. 128.

¹¹⁰ AIPN By, sygn. 058/27, Sprawozdanie Wydziału do Walki z Bandytyzmem, dezercją i uchylania się od służby wojskowej Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Świeciu od dnia 29 VIII do 9 [8] XI 1945 r., Świecie, 8 IX 1945 r., k. 9.

¹¹¹ *Ibidem*.

¹¹² T. Chrzanowski, *Konrad Bocian...*, s. 133.

¹¹³ AIPN By, sygn. 058/27, Sprawozdanie z dokonanej pracy agenturalno-operacyjnej Wydziału do Walki z Bandytyzmem, dezercją i uchylania się od służby wojskowej za okres sprawozdawczy od dnia 19 VII do 27 VII 1945 r., Świecie, 28 VII 1945 r., k. 1.

¹¹⁴ Raport, Świecie, 19 VII 1945 r., w: *Rok pierwszy...*, s. 182.

postrzelili także rolnika Górniaka¹¹⁵. Kazimierz Łukowicz z Osia został zraniony strzałem przez pijanego żołnierza za to, że nie chciał oddać butów¹¹⁶.

Czasami napadani Polacy nie pozostawali dłużni. W czerwcu żołnierz sowiecki na drodze w kierunku Świecia, grożąc zastrzeleniem, chciał okraść dwóch mężczyzn. Zaatakowani odmówili oddania rzeczy, wywiązała się szarpanina, w wyniku której Rosjanin został dotkliwie pobity i odebrano mu karabin. Prokuratura Wojskowa w Toruniu umorzyła śledztwo w sprawie jednego z Polaków, uznając, że działał w obronie własnej, i poleciła zwolnienie go z więzienia¹¹⁷. Tutaj ponownie pojawia się postać st. lejtn. Żagłanowa, który przekonywał, że pobity Rosjanin został zabity i pochowany, co było nieprawdą, o czym zaświadczał funkcjonariusz UB¹¹⁸.

Odnotowano sytuację, gdy żołnierza sowieckiego zabił inny żołnierz, a odpowiedzialność za jego śmierć chciano zrzucić na Polaka. 22 lipca w Świeciu zebrali się nietrzeźwi żołnierze sowieccy oraz oficerowie z kontrwywiadu, którzy twierdzili, że sołtys Wiąga zastrzelił czerwonoarmistę. Polski oficer śledczy udał się na miejsce znalezienia zwłok denata, jednak nie uzyskał żadnych konkretnych informacji od pijanych i awanturujących się Rosjan. Funkcjonariusz nakazał sołtysowi ukryć się, ponieważ był poszukiwany przez żołnierzy, którzy grozili, że go zabiją. Zrekonstruowano bieg wydarzeń i ustalono, że doszło do sprzeczki w gronie pijanych czerwonoarmistów, w efekcie jeden z nich został zastrzelony. Sprawcy wykorzystali sytuację, że u sołtysa odbywało się wesele, i starano się na niego zrzucić winę za śmierć. Wówczas Sowietci napadli na uczestników, zdewastowali dom (powybijali okna, zniszczyli meble, ostrzelali sufit) i doszczętnie go ograbili. Sołtys okazał się niewinny, a zarzuty po prostu wymyślono¹¹⁹. Jesienią zatrzymano Władysława Raczyńskiego i kilkanaście innych osób, które oskarżono o organizowanie napadów. W aktach UB i prasie lokalnej utrzymywano, że grupa dokonywała m.in. morderstw żołnierzy Armii Czerwonej¹²⁰, jednak brak informacji potwierdzających tę tezę. Maria Turlejska w krótkim biogramie Raczyńskiego pisała, że oskarżeni nie tylko nikogo nie zabili, ale nawet nie ranili¹²¹. W grudniu

¹¹⁵ APB, SP Ś, sygn. 95, Pismo Zarządu Gminnego w Warlubiu do starostwa powiatowego w Świeciu, Warlubie, 31 VIII 1945 r., k. 97.

¹¹⁶ T. Chrzanowski, *Franciszek Łukowicz...*, s. 136–137.

¹¹⁷ AIPN By, sygn. 070/1749, Postanowienie o umorzeniu postępowania karnego, 6 VIII 1945 r., k. 21.

¹¹⁸ Raport, Świecie, 19 VII 1945 r., w: *Rok pierwszy...*, s. 183–184.

¹¹⁹ AIPN By, sygn. 058/27, Sprawozdanie z dokonanej pracy agenturalno-operacyjnej Wydziału do Walki z Bandytyzmem, dezercją i uchylania się od służby wojskowej za okres sprawozdawczy od dnia 19 VII do 27 VII 1945 r., Świecie, 28 VII 1945 r., k. 2; Raport, Świecie, 23 VII 1945 r., w: *Rok pierwszy...*, s. 187–191.

¹²⁰ AIPN By, sygn. 030/57, Działające i zlikwidowane organizacje w terenie, Bydgoszcz, 19 XII 1945 r., k. 5, 10; *Echa Pomorza*, „Ziemia Pomorska” (8 XI 1945), s. 3. W artykule błędnie podano nazwisko Raszyński.

¹²¹ M. Turlejska, *Te pokolenia żałobami czarne... Skazani na śmierć i ich sędziowie 1944–1954*, Londyn 1989, s. 217.

w gminie Grupa pojawiła się milicja, zaalarmowana strzałami z automatu. Podczas interwencji postrzelony został żołnierz sowiecki¹²².

Zwalczanie i ściganie sowieckich przestępców przez MO było utrudnione z kilku powodów. W dużej mierze wynikało to z braku środków lokomocji oraz szczupłych i niedoświadczonych kadr milicyjnych. Dlatego wójt gminy Grupa wnioskował o przyznanie miejscowym pozwoleń na posiadanie broni, by mogli we własnym zakresie bronić się przed napadami¹²³. Najpewniej też z tego powodu – wbrew obowiązującym przepisom – ludność nie zdawała władzom broni, ukrywając ją na wypadek niebezpieczeństwa.

Aparat bezpieczeństwa organizował obławy i pościgi za przestępcami. Czasami, gdy funkcjonariusze zdążyli dotrzeć na miejsce przestępstwa bądź udało im się namierzyć sprawców, dochodziło do wymiany ognia. Taki wypadek miał miejsce np. na ulicy w Nowem¹²⁴. Podobne zdarzenia mogły wzbudzać w milicjantach obawę o własne życie i wpływać na brak zaangażowania w ewentualne konfrontacje. W lipcu troje poszkodowanych ze wsi Czaple zgłosiło milicji kradzieże popełnione przez czerwonoarmistów, funkcjonariusze jednak odmówili podjęcia działań, ponieważ się bali¹²⁵. Bywało też, że po śledztwie MO udawało się odzyskać skradzione rzeczy¹²⁶.

Żołnierzy ujętych w trakcie interwencji polski aparat odstawiał do sowieckiego dowództwa. Sowietci przejmowali także sprawy, w których podejrzanymi byli czerwonoarmiści¹²⁷. Nie wiadomo jednak, jak wpłynęło to na ich dalsze losy. Część ujętych miała być rozstrzeliwana¹²⁸. Taką rodzinną historię przywołał jeden

¹²² APB, UWP By, sygn. 822, Pismo Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Bydgoszczy do Pełnomocnika do spraw związanych z Armią Czerwoną na województwo pomorskie, Bydgoszcz, 12 II 1946 r., k. 809.

¹²³ APB, SP Ś, sygn. 95, Pismo Zarządu Gminnego w Michału do starostwa powiatowego w Świeciu, 28 VII 1945 r., k. 83.

¹²⁴ *Ibidem*, Sprawozdanie sytuacyjne starosty powiatowego za miesiąc listopad 1945 r., Nowe, 29 XI 1945 r., k. 187. Zob. też: APB, UWP By, sygn. 587, Sprawozdanie za czas mojego urzędowania, Świecie, 28 VII 1945 r., k. 80.

¹²⁵ APB, SP Ś, sygn. 56, Pismo do Zarządu Gminnego w Świeciu, Czaple, 15 VII 1945 r., k. 93; *ibidem*, Pismo do Zarządu Gminnego w Świeciu, 15 VII 1945 r., k. 95; *ibidem*, Pismo do Zarządu Gminnego w Świeciu, 15 VII 1945 r., k. 97; *ibidem*, Pismo starosty powiatowego w Świeciu do Komendy Powiatowej MO w Świeciu, Świecie, 17 VII 1945 r., k. 99.

¹²⁶ Zob. np.: AIPN By, sygn. 058/27, Sprawozdanie z dokonanej pracy agenturalno-operacyjnej Wydziału do Walki z Bandytyzmem, dezercją i uchylania się od służby wojskowej za okres sprawozdawczy od dnia 19 VIII do 29 [28] VIII 1945 r., Świecie, 28 VIII 1945 r., k. 6.

¹²⁷ *Ibidem*, sygn. 030/1, Sprawozdanie dekadowe Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Bydgoszczy za czas od 29 VIII 1945 r. do 9 IX 1945 r., Bydgoszcz, 10 IX 1945 r., k. 105; *ibidem*, sygn. 030/55, Sprawozdanie o dokonanej pracy agenturalno-operacyjnej Wydziału Walki z Bandytyzmem i dezercją i uchylaniem się od służby wojskowej za okres sprawozdawczy od dnia 19 XII 1945 r. do 29 XII 1945 r., Bydgoszcz, 20 [29] XII 1945 r., k. 44; *ibidem*, sygn. 034/3, Raport dekadowy Wojewódzkiej Sekcji I WB za okres od dnia 30 VIII do 10 IX 1945 r., Bydgoszcz, 10 IX 1945 r., k. 36.

¹²⁸ T. Chrzanowski, *Franciszek Łukowicz...*, s. 137.

z mieszkańców. W pierwszych dniach po wejściu Armii Czerwonej do Świecia przyłapano dwóch żołnierzy z workami wypełnionymi ukradzionymi rzeczami. Zostali na miejscu rozstrzelani¹²⁹. Jednakże zakładać można, że w jakiejś części sprawcy nie ponosili konsekwencji. Na przykład Rosjanin, odpowiedzialny za postrzelenie wspomnianego Stobińskiego, po zatrzymaniu bez śledztwa został wypuszczony na wolność przez Żagłanowa¹³⁰. Ponadto wójt gminy Gruczno informował starostę, że żołnierze dokonujący kradzieży i rabunków w gminie znajdowali się „pod ochroną” miejscowego komendanta wojskowego¹³¹.

Informacje o przestępstwach czerwonarmistów były przekazywane przez urzędy niższego szczebla staroście, ten przysyłał je do Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Bydgoszczy, a stamtąd trafiały do pełnomocnika ds. związanych z Armią Czerwoną na województwo pomorskie. Jednak starosta w ciągu roku zaznaczał, że interwencje administracji lokalnej nie odnosiły skutków i przestępstwa nie ustawały¹³². Próby ich zwalczania, przynajmniej formalne, podejmowali Sowieci. W październiku utworzono w Nowem placówkę NKWD odpowiadającą za ich ściganie¹³³.

Polska administracja i urzędy sporządzały statystyki kryminalne. Komenda Wojewódzka (KW) MO w Bydgoszczy przygotowała wykaz przestępstw popełnionych przez czerwonarmistów w okresie od 22 lutego do 15 maja 1945 r. Wśród 10 powiatów wziętych pod uwagę w świeckim liczba przestępstw wielokrotnie przewyższała zanotowane w innych regionach. Rejestr wyglądał następująco: zabójstwa – 0, napady – 100, gwałty – 300, kradzieże – 530, pobicia – 0, pożary – 0¹³⁴. Dokument może budzić wątpliwości, ponieważ w odniesieniu do liczby zabójstw jest on sprzeczny z innymi źródłami, które wskazują w tym czasie co najmniej dwa takie przestępstwa. Ponadto, dla porównania, w dokumencie podano, że w powiecie lipnowskim zarejestrowano wyłącznie dwie kradzieże, a w chełmińskim – jeden gwałt i jedną kradzież, co jest wysoce nieprawdopodobne.

W innym milicyjnym wykazie, za okres od 10 marca do 20 maja 1945 r., wyliczono m.in. kradzieże koni (215), rowerów (188) i dobytku (339)¹³⁵. Co prawda nie uwzględniono podziału na te dokonane przez Polaków i żołnierzy sowieckich, jednak można założyć, że w większości sprawcami byli ci ostatni (szef Wydziału Polityczno-Wychowawczego KW MO w Bydgoszczy, omawiając powiat świecki za kwiecień, pisał, że czerwonarmiści często dopuszczali się kradzieży)¹³⁶.

¹²⁹ J. Szydłowski, *Krew na śniegu. Walki, gwałty i kradzieże. Mija kolejna rocznica dramatycznych wydarzeń*, <https://extraswiecie.pl/wiadomosc/krew-na-sniegu-walki-gwalty-i-kradzieze-mija-kolejna-rocznica-dramatycznych-wydarzen> (dostęp: 13.01.2021).

¹³⁰ Raport, Świecie, 19 VII 1945 r., w: *Rok pierwszy...*, s. 182.

¹³¹ APB, SP Ś, sygn. 95, Sprawozdanie miesięczne gminy Gruczno, Gruczno, 29 VI 1945 r., k. 35.

¹³² APB, UWP By, 609, [Sprawozdanie starosty powiatowego], [b.d.], k. 19.

¹³³ K. Halicki, *op. cit.*, s. 292.

¹³⁴ AIPN, sygn. 1550/795, Raport za czas od 1 do 20 maja 1945 r., Bydgoszcz, 24 V 1945 r., k. 32.

¹³⁵ APB, UWP By, sygn. 609, Zameldowane ważniejsze przestępstwa w czasie od 10 III do 20 V 1945 r., k. 12.

¹³⁶ AIPN, sygn. 1550/795, Raport za czas od 15 do 30 kwietnia 1945 r., Bydgoszcz, 11 V 1945 r., k. 27.

Starosta przedkładał swoje wykazy. W sierpniu odnotował: 2 zabójstwa, 1 gwałt, 42 rabunki i kradzieże, 5 podpaień, 12niszczeń zbiorów; nie uwzględnił drobniejszych przestępstw, jak kradzieże owoców, niszczenie zasiewów i płodów rolnych, wypasanie łąk i zbóż¹³⁷. We wrześniu wykazał: 6 zabójstw, 50 kradzieży, 5 podpaień, 65niszczeń zbiorów i innych drobniejszych wykroczeń, gwałtów i rabunków nie zarejestrowano¹³⁸. Tylko od 1 do 20 września czerwoarmieści popełnili 65 przestępstw¹³⁹.

Należy mieć na uwadze, że powyższe opisy i statystyki nie oddają w pełni przestępczej działalności żołnierzy Armii Czerwonej. Na pewno wielu przestępstw, z wielorakich przyczyn, po prostu nie zgłaszano, jak miało to miejsce w innych powiatach w tym województwie¹⁴⁰. Z kolei rozbieżności w liczbach były spowodowane m.in. tym, że komendy powiatowe i podległe im posterunki przedkładały inne statystyki staroście powiatowemu, a inne komendzie wojewódzkiej, na co uwagę zwracał szef Wydziału Służby Zewnętrznej KW MO w Bydgoszczy kpt. Aleksander Kaczorkiewicz¹⁴¹.

Według wójta gminy Warlubie oraz oficera śledczego PUBP w Świeciu gwałty, kradzieże, pobicia i rabunki były na porządku dziennym¹⁴². Podobnie zdaniem mieszkańca powiatu, Kazimierza Schneidera, gwałty zdarzały się codziennie¹⁴³. O przestępstwach informowali niemal wszyscy burmistrzowie i wójtowie z omawianego terenu. Sekretarz Polskiej Partii Socjalistycznej opisywał, że maruderzy sowieccy „grasują w powiecie”¹⁴⁴. Wójt gminy Pruszcz stwierdzał, że stacjonujące jednostki Armii Czerwonej zachowywały się jak na terenie okupowanym¹⁴⁵. Przeszłości były tak powszechne i uniemożliwiające normalne życie, że nawet w propagandowej prasie pojawiła się informacja na ten temat. W bydgoskiej „Ziemi Pomorskiej” w listopadzie pisano, że „ludność zaniepokojona jest także swobodnym grasowaniem maruderów, którzy bezkarnie hulają po wsiach”¹⁴⁶.

¹³⁷ APB, UWP By, sygn. 609, Sprawozdanie z Referatu Społeczno-Politycznego starostwa powiatowego za czas od 1 VIII do 31 VIII 1945 r., Świecie, 1 IX 1945 r., k. 13–14.

¹³⁸ *Ibidem*, sygn. 589, Sprawozdanie miesięczne z Referatu Społeczno-Politycznego, [b.d.], k. 145.

¹³⁹ APB, SP Ś, sygn. 95, Statystyczny wykaz przestępczości za czas od 10 IX 1945 r. do 20 IX 1945 r., Świecie, 28 IX 1945 r., k. 159; *ibidem*, Statystyczny wykaz przestępczości za czas od 1 IX 1945 r. do 10 IX 45 r., Świecie, 28 IX 1945 r., k. 161.

¹⁴⁰ Takie przypadki miały miejsce w powiecie szubińskim. Zob. R. Ławniczak, *op. cit.*, s. 573.

¹⁴¹ APB, UWP By, sygn. 822, Pismo szefa Wydziału Służby Zewnętrznej KW MO w Bydgoszczy do wojewody pomorskiego w Bydgoszczy, [b.d.], k. 117.

¹⁴² APB, SP Ś, 95, Pismo Zarządu Gminnego w Warlubiu do starostwa powiatowego w Świeciu, Warlubie, 31 VIII 1945 r., k. 97; Raport, Świecie, 19 VII 1945 r., w: *Rok pierwszy...*, s. 183; Raport, Świecie, 23 VII 1945 r., w: *Rok pierwszy...*, s. 191.

¹⁴³ K. Schneider, *op. cit.*, s. 28.

¹⁴⁴ APB, Wojewódzki Komitet Polskiej Partii Socjalistycznej w Bydgoszczy, sygn. 29, Protokół ze zjazdu sekretarzy i przewodniczących powiatowych i grodzkich komitetów PPS oraz pracowników samorządowych, rolnych i kobiet aktywistek odbytego 1 i 2 IX 1945 r., k. nlb.

¹⁴⁵ APB, SP Ś, sygn. 95, Pismo Zarządu Gminnego w Pruszczu do starostwa powiatowego w Świeciu, Pruszcz, 30 VIII 1945 r., k. 99.

¹⁴⁶ *Echa Pomorza*, „Ziemia Pomorska” (29 XI 1945), s. 3.

Jak wielkim problemem stała się działalność czerwonooarmistów, najlepiej świadczy fakt, że w niektórych miesiącach na terenie gmin liczba przestępstw popełnianych przez mieszkańców była minimalna bądź w ogóle ich nie odnotowywano, a jedynymi przestępcami byli żołnierze sowieccy¹⁴⁷. Innym niezwykle istotnym zagadnieniem jest sprawa, na którą zwrócił uwagę wójt gminy Grupa, że przestępstwa czerwonooarmistów demoralizowały społeczeństwo, co powodowało wzrost przestępczości wśród miejscowych¹⁴⁸.

Pamiętać należy, że w większości przestępstwa, oprócz charakteru osobistego, miały o wiele szersze konsekwencje. Kradzieże koni, wozów, maszyn etc. – których i tak w powiecie było bardzo mało – uniemożliwiały przeprowadzanie prac na roli. W ten sposób chłopi nie mogli pracować przy żniwach czy zasiewach ani odstawiać kontyngentów, a to z kolei wpływało na zmniejszoną ilość produktów spożywczych w powiecie.

Podsumowując zebrany materiał, można postarać się odtworzyć stosunek miejscowej ludności do Armii Czerwonej w 1945 r. Część mieszkańców była do niej negatywnie nastawiona już w II RP. Znajdowali się tutaj uczestnicy wojny polsko-bolszewickiej; z regionu Kociewia miało walczyć w niej ponad tysiąc osób¹⁴⁹. Niektórzy biorąc udział w wojnie obronnej 1939 r. zetknęli się z sowieckim wojskiem na Wschodzie, inni żyli pod okupacją sowiecką¹⁵⁰. Na pewno kilku mężczyzn z powiatu było ofiarami zbrodni katyńskiej¹⁵¹.

Już pod koniec 1944 r. uciekinierzy z Prus Wschodnich opowiadali mieszkańcom o Armii Czerwonej. Jak relacjonowała jedna z mieszkank: „w wyniku tego, mama zaczęła się strasznie bać”¹⁵². Oprócz tego wyjeżdżający z tych terenów Niemcy uprawiali antysowiecką propagandę, np. kolportowano ulotki z hasłem *Sieg oder Sibirien* („Zwycięstwo albo Syberia”)¹⁵³.

¹⁴⁷ Zob. np.: APB, SP Ś, sygn. 95, Pismo Zarządu Gminnego Nowe-Wieś do starostwa powiatowego w Świeciu, Nowe, 1945 r., k. 7; *ibidem*, Pismo Zarządu Gminnego w Bukowcu do starostwa powiatowego w Świeciu, Bukowiec, 16 VII 1945 r., k. 29; *ibidem*, Pismo Zarządu Gminnego w Drzycimiu do starostwa powiatowego w Świeciu, Świecie, 12 VII 1945 r., k. 31; *ibidem*, Sprawozdanie miesięczne gminy Gruczno, Gruczno, 29 VI 1945 r., k. 35; *ibidem*, Pismo Zarządu Gminnego w Pruszczu do starostwa powiatowego w Świeciu, Pruszcz, 27 VI 1945 r., k. 43.

¹⁴⁸ *Ibidem*, Pismo Zarządu Gminnego w Michalu do starostwa powiatowego w Świeciu, Michale, 28 VI 1945 r., k. 39.

¹⁴⁹ *Z kart naszej historii. Ślad dramatycznego losu*, „Gazeta Świecka” (XI 1997), s. 22; I. Pieróg, *Krótki zarys dziejów Kociewia cz. III*, „Gazeta Świecka” (IV 1998), s. 20; D. Nowak, *op. cit.*, s. 68; Czajkowski Felician, w: *Bedecker Gruczeński 2...*, s. 54; M. Kruk, *Jan Sikorski „Wilk”*, w: *Potyczka pod Lipinkami 3 czerwca 1946 r.*, oprac. M. Kruk, Gdańsk 2013, s. 27; T. Chrzanoski, „*Nie można było inaczej*”. Wywiad z *Teresą Czartoryską*, w: *Potyczka pod Lipinkami...*, s. 32.

¹⁵⁰ *Wieś polska 1939–1948*, t. 1, oprac. K. Kersten, T. Szarota, Warszawa 1967, s. 254.

¹⁵¹ Z. Dąbrowski, *Jan Sodolski – ostatni komendant posterunku policji w Jeżewie przed wybuchem II wojny światowej, zamordowany przez NKWD*, w: *idem, Z dziejów gminy Jeżewo...*, s. 115–117.

¹⁵² Wspomnienie Małgorzaty Lamparskiej zob. J. Borzyszkowski, M. Miotek, *op. cit.*, s. 324.

¹⁵³ J. Milewski, *Kociewie w latach okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, Warszawa 1977, s. 203.

Podczas II wojny światowej Sowietci zrzucaли w Bory Tucholskie grupy desantowe, które współpracowały z lokalnymi oddziałami partyzanckimi. Podejmowano wspólne akcje przeciwko Niemcom na terenie powiatu świeckiego, np. w 1944 r. w Czersku czy Starej Rzece. Jednak wzajemne stosunki pozostawały nieufne. Stefan Guss, jeden z wiodących konspiratorów na tym terenie, nie chciał podejmować współpracy z sowieckim desantem. Na początku 1945 r. komendant pomorskiego okręgu AK, płk Jan Pałubicki, nakazał oddziałom odseparowanie się od sowieckich grup. Spowodowane to było świadomością negatywnego stosunku Armii Czerwonej do konspiracji i obawami przed rozpracowaniem¹⁵⁴. Już po wejściu wojska na teren powiatu członkowie polskiego podziemia na własnej skórze przekonywali się, jaki stosunek do Polaków mieli Sowietci. Żórawska relacjonowała: „[...] w śledztwie mówili nam, że wy, to jest akowcy, są gorsi jak hitlerowcy”¹⁵⁵.

W niektórych sprawozdaniach administracyjnych stwierdzano, że ludność ustosunkowana była do Armii Czerwonej dobrze, a zdaniem burmistrza Świecia – nawet przyjaźnie¹⁵⁶. Jednak w większości pisano wprost o nieprzychylnym, nieufnym i negatywnym stosunku¹⁵⁷. Zdarzało się, że dyplomatycznie pomijano ten fakt, stosując różnego rodzaju wybiegi, np. że mieszkańcy byli negatywnie nastawieni, wtedy gdy żołnierze dopuszczali się kradzieży. Absurdalne wydaje się stwierdzenie wójta gminy Pruszcz, który utrzymywał, że co prawda miały miejsce „nietakty” czerwoarmistów, ale „ludność oswoiła się z takim stanem rzeczy”¹⁵⁸. Z tego też powodu należy krytycznie podchodzić do pism administracji z zapewnieniami o pozytywnym stosunku ludności do wojska sowieckiego.

¹⁵⁴ A. Gąsiorowski, *Działalność partyzancka*, w: B. Chrzanowski, A. Gąsiorowski, K. Steyer, *Polska Podziemna na Pomorzu w latach 1939–1945*, Gdańsk 2005, s. 486–488; Rozkaz Komendanta Okręgu Pomorze AK, płk J. Pałubickiego, dot. postępowania w okresie niemieckiej ewakuacji i wkroczenia wojsk sowieckich, w: *Okręg Pomorze Armii Krajowej w dokumentach*, oprac. B. Chrzanowski, A. Gąsiorowski, J. Sziling, Toruń 1991, s. 140; Sprawozdanie dekadowe nr 6 za okres od 19 XII do 28 XII 1945 roku, Świecie, 28 XII 1945 r., w: *Rok pierwszy...*, s. 422.

¹⁵⁵ FAPAK, K: 596/596 Pom, Teczka osobowa Władysławy Żórawskiej, [Opis działalności Władysławy Żórawskiej], [b.d.], k. 4.

¹⁵⁶ Zob. np.: APB, SP Ś, sygn. 95, Pismo Zarządu Gminnego Nowe-Wieś do starostwa powiatowego w Świeciu, Nowe, 1945 r., k. 7; *ibidem*, Pismo burmistrza Świecia n. Wisłą do starostwa powiatowego w Świeciu, Świecie, 6 VII 1945 r., k. 27; *ibidem*, Pismo Zarządu Gminnego w Lipinkach do starostwa powiatowego w Świeciu, Lipinki, 30 VI 1945 r., k. 47.

¹⁵⁷ *ibidem*, Pismo Zarządu Gminnego w Bukowcu do starostwa powiatowego w Świeciu, Bukowiec, 16 VII 1945 r., k. 29; *ibidem*, Sprawozdanie miesięczne gminy Gruczno, Gruczno, 29 VI 1945 r., k. 35; *ibidem*, Pismo Zarządu Gminnego w Michalu do starostwa powiatowego w Świeciu, Michale, 28 VI 1945 r., k. 39; *ibidem*, Pismo Zarządu Gminnego w Lnianie do starostwa powiatowego w Świeciu, Lniano, 28 VI 1945 r., k. 49; *ibidem*, [Fragment pisma dot. stosunku ludności do Armii Czerwonej], [b.d.], k. 65; *ibidem*, Pismo Zarządu Gminnego w Warlubiu do starostwa powiatowego w Świeciu, Warlubie, 20 VIII 1945 r., k. 93; *ibidem*, [Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne], Lniano, 31 VIII 1945 r., k. 101; *ibidem*, Sprawozdanie z sytuacji politycznej i stanu bezpieczeństwa za miesiąc sierpień 1945 r., Gruczno, [b.d.], k. 121.

¹⁵⁸ *ibidem*, Pismo Zarządu Gminnego w Pruszczu do starostwa powiatowego w Świeciu, Pruszcz, 27 VI 1945 r., k. 43.

Należy również pamiętać, że mieszkańcy nie okazywali i nie ujawniali prawdziwego nastawienia do Armii Czerwonej, głównie w obawie przed represjami. Dobrym przykładem jest gmina Świekatowo i zastosowany wspomniany podstęp z lutego. W lipcu wójt gminy pisał, że ludność wykazywała się lojalnością wobec wojska sowieckiego, ale jednocześnie zaznaczał, że żywa była pamięć o oszustwie, co powodowało nieufność do władz¹⁵⁹. W kontekście niniejszych rozważań na uwagę zasługują spostrzeżenia, które poczynili np. wójtowie gmin Warlubie i Jeżewo. Pisali, że nieprzychylny czy negatywny stosunek do wojska nie był wynikiem agitacji antykomunistów czy „reakcyjnej” propagandy¹⁶⁰.

Oczywiście najsilniejszy wpływ na negatywną ocenę miały przestępstwa¹⁶¹. Powodowały one nawet zniechęcenie ludzi do pracy, również na własny rachunek, w obawie, że zostaną napadnięci i ograbieni¹⁶². Wrogość wśród robotników brała się stąd, że żołnierze dewastowali sady bądź kradli owoce. W konsekwencji ich ceny były wysokie, przez co pracownicy nie mogli sobie na nie pozwolić¹⁶³. Co zrozumiałe, bardzo bolesne były deportacje mieszkańców powiatu dokonywane przez Sowietów¹⁶⁴.

O negatywnym stosunku ludności do Armii Czerwonej i ZSRS informował POiP¹⁶⁵. Wskazać można przykład ks. Krausego ze Świecia, który przy okazji uroczystości Wszystkich Świętych zadeklarował, że uczci pamięć polskich bohaterów, zaznaczył jednak, że nie złoży wieńców na grobach żołnierzy Armii Czerwonej¹⁶⁶. Niechęć do Sowietów była bardzo silna i jeszcze kilka lat po wojnie kpiąco pisał o niej we wspomnieniach członek PPR, mieszkaniec wsi Franciszkowo: „[Mieszkańcy] Nienawidzą tych, którym zawdzięczają wyzwolenie, nawet z tak głupich powodów, że tam komuś jakiś żołnierz zabrał zegar, czy buty”¹⁶⁷. To wszystko powodowało, że rosła sympatia do USA i Anglii oraz podziemia niepodległościowego¹⁶⁸.

Czerwonoarmiści wzbudzali powszechny strach. Czasami tak silny, że mieszkańcy gromady Wiąg, przerażeni kilkutygodniowymi napadami, porzucali zagrody

¹⁵⁹ *Ibidem*, Sprawozdanie z działalności ogólnej gminy Świekatowo, Świekatowo, 3 VII 1945 r., k. 55.

¹⁶⁰ *Ibidem*, Pismo Zarządu Gminnego w Warlubiu do starostwa powiatowego w Świeciu, Warlubie, 31 VIII 1945 r., k. 97; *ibidem*, Sprawozdanie sytuacyjne Zarządu Gminnego w Jeżewie za miesiąc sierpień, [b.m.d.], k. 129.

¹⁶¹ Raport, Świecie, 19 VII 1945 r., w: *Rok pierwszy...*, s. 183; Raport, Świecie, 23 VII 1945 r., w: *Rok pierwszy...*, s. 191.

¹⁶² APB, SP Ś, sygn. 95, Sprawozdanie miesięczne gminy Gruczno, Gruczno, 29 VI 1945 r., k. 35.

¹⁶³ *Ibidem*, Sprawozdanie sytuacyjne Zarządu Gminnego w Jeżewie za miesiąc sierpień, [b.m.d.], k. 129.

¹⁶⁴ *Fragmentsy rękopisu...*, *passim*.

¹⁶⁵ AAN, MiP, sygn. 609, Sprawozdanie ze zjazdu kierowników Miejskich i Powiatowych Oddziałów Informacji i Propagandy który się odbył w dniu 15 czerwca 1945 r., [b.d.], k. 31.

¹⁶⁶ AIPN By, sygn. 058/27, Sprawozdanie III Sekcji Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Świeciu za czas od 29 X do 9 [8] XI 1945 r., Świecie, 8 X 1945 r., k. 60.

¹⁶⁷ *Wieś polska...*, s. 256–257.

¹⁶⁸ APB, SP Ś, sygn. 95, Pismo Zarządu Gminnego w Michalu do starostwa powiatowego w Świeciu, 28 VII 1945 r., k. 83.

i w sąsiednich wsiach szukali schronienia. Sołtys obawiał się, że w ten sposób Wiąg całkowicie się wyludni¹⁶⁹. Dodatkowo miejscowi bali poruszać się po drogach publicznych¹⁷⁰. We wrześniu odnotowywano zaniepokojenie ludności przedłużającym się pobytom jednostek Armii Czerwonej w Polsce¹⁷¹.

W materiałach nie odnaleziono osobistych relacji o pozytywnym stosunku do wojska sowieckiego. W korespondencji urzędowej odnotowano przypadek opisany przez wójta gminy Warlubie. Stwierdzał, że czerwoonoarmiści stacjonujący w gminie Grupa wielokrotnie ochronili mieszkańców majątku Rulewo przed nocnymi napadami maruderów¹⁷².

Po wojnie ekshumowano czerwoonoarmistów poległych w trakcie działań wojennych na terenie powiatu i przeniesiono do kwater wojennych na lokalnych cmentarzach. Mimo ogromu krzywd, których doznała społeczność lokalna, lansowano kult wojska sowieckiego. We wrześniu 1945 r. w Świeciu odbył się wiec, na którym sekretarz PPR z oburzeniem zwrócił uwagę, że jego przedmówcy całkowicie pominęli Armię Czerwoną i nie wyrazili podziękowań¹⁷³. W 1950 r. w stolicy powiatu wzniesiono pomnik z inskrypcją „Bojownikom Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego, którzy życie swe oddali w walce o naszą wolność i niepodległość. Mieszkańcy Świecia rok 1950”¹⁷⁴. Obelisk ku czci żołnierzy sowieckich, z czerwoną gwiazdą, ufundowano też w Nowem¹⁷⁵.

The Red Army in Świecie County (Pomorskie Voivodeship) in 1945: Criminal Activities of the Troops and the Local Attitude towards the Red Army

Abstract

From January 1945, the Red Army troops entered successive Polish towns as part of the Vistula-Odra Operation. In the second half of February, they seized the territory of the Świecie County. The Soviet military command had wide-ranging competencies and played a dominant role in the socio-political and economic life of the region: they appointed local authorities, carried out deportations to labour camps in the USSR, used the forced labour of Poles for

¹⁶⁹ APB, UWP By, sygn. 723, Protokół, Świecie, 24 VII 1945 r., k. 291.

¹⁷⁰ APB, SP Ś, sygn. 95, Pismo Zarządu Gminnego w Osiu do starostwa powiatowego w Świeciu, Osie, 27 VI 1945 r., k. 45.

¹⁷¹ APB, UWP By, sygn. 589, Sprawozdanie miesięczne z Referatu Społeczno-Politycznego, [b.d.], k. 145.

¹⁷² APB, SP Ś, sygn. 95, Pismo Zarządu Gminnego w Warlubiu do starostwa powiatowego w Świeciu, Warlubie, 31 VIII 1945 r., k. 97.

¹⁷³ AIPN By, sygn. 058/27, Sprawozdanie III Sekcji Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Świeciu od dnia 29 VIII do 9 [8] IX 1945 r., Świecie, 8 IX 1945 r., k. 41–42.

¹⁷⁴ D. Czarnecka, „Pomniki wdzięczności” Armii Czerwonej w Polsce Ludowej i w III Rzeczypospolitej, Warszawa 2015, s. 481.

¹⁷⁵ K. Halicki, *op. cit.*, s. 287–288.

on-site work, dismantled industrial plants and confiscated livestock and peasants' possessions in the villages. Red Army soldiers committed crimes in large numbers, from petty theft to robbery, devastation, rape, and murder. At least several murders can be attributed to them. It is impossible to compile a complete list of crimes if only because the population did not always report them to the relevant authorities. The activities of Soviet soldiers caused the hostile attitude of the local community towards the Soviets; some of the inhabitants took it from the period of the Second Republic, especially those who fought in the Polish-Bolshevik War. This negative picture is confirmed by source materials from the Polish administration, security, party apparatus, and memoirs.

Красная армия в Свецком повяте (Поморское воеводство) в 1945 году: преступная деятельность армии и отношение жителей к красноармейцам

Аннотация

С января 1945 г. Красная армия в рамках Висло-Одерской наступительной операции входила в очередные польские города. Во второй половине февраля она заняла территорию Свецкого повята. Советская армия обладала широкими полномочиями и играла доминирующую роль в общественно-политической и экономической жизни региона: ей назначались местные власти, проводилась депортация в трудовые лагеря на территории СССР, использовались поляки для работы на месте, демонтировались промышленные предприятия, в деревнях изымались живой и мертвый инвентарь. Солдатами Красной Армии массово совершались преступления – от мелких краж до грабежей, разрушений, изнасилований по убийства. На их счету, по крайней мере, несколько смертельных жертв. Составить полный список преступлений невозможно хотя бы потому, что население не всегда сообщало о них в соответствующие органы. Деятельность советских солдат вызвала враждебное отношение местного населения к советским гражданам, у части жителей оно существовало еще со времен Второй Речи Посполитой, часть которых, например, участвовала в польско-советской войне. Негативные оценки подтверждаются источниками польской администрации, аппарата безопасности, партии и мемуарами.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Ministerstwo Informacji i Propagandy w Warszawie

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Bydgoszczy

Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Świeciu 1945–1955

Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Bydgoszczy 1945–1954

Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Bydgoszczy 1983–1990

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie

Komenda Główna Milicji Obywatelskiej w Warszawie 1944–1954

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy

Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej w Bydgoszczy
Pełnomocnik ds. związanych z Armią Czerwoną na Województwo Pomorskie
Starostwo Powiatowe Świeckie
Urząd Wojewódzki Pomorski w Bydgoszczy
Wojewódzki Komitet Polskiej Partii Socjalistycznej w Bydgoszczy
Wojewódzki Urząd Ziemski Pomorski w Bydgoszczy

Fundacja Archiwum Pomorskie Armii Krajowej w Toruniu

Teczka osobowa Władysławy Żórawskiej

Źródła drukowane

- Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, t. 5: *Październik 1944 – lipiec 1945*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991.
- Fragmety rękopisu Zbioru wiadomości Kronikarskich i Historycznych z rejonu i okolicy Publicznej Szkoły Powszechnej w Laskowicach pisanych przez Kierownika Szkoły Józefa Romanowskiego*, <http://laskowice.com.pl/historia/historia-laskowic> (dostęp: 15.01.2021).
- Nowak D., *Szneka z glancem, czyli wspomnienia babci Wandzi*, w: „A za mojej pamięci...” *Wspomnienia mieszkańców Nowego*, Gdynia 2012, s. 53–77.
- Raport sytuacyjny za miesiąc styczeń–marzec 1945 r. (fragmenty meldunków Departamentu Informacji i Prasy Delegatury Rządu z 1945 r.), w: B. Chrzanowski, *Delegatura Rządu RP na Kraj na Pomorzu. Nieznane karty z frontu walki cywilnej podczas okupacji niemieckiej i po jej zakończeniu*, Toruń 2011, s. 326–327.
- Rozkaz Komendanta Okręgu Pomorze AK, płk J. Pałubickiego, dot. postępowania w okresie niemieckiej ewakuacji i wkroczenia wojsk sowieckich, w: *Okręg Pomorze Armii Krajowej w dokumentach*, oprac. B. Chrzanowski, A. Gąsiorowski, J. Sziling, Toruń 1991, s. 140–141.
- Zimna B., *Radości i smutki babci Marty*, w: „A za mojej pamięci...” *Wspomnienia mieszkańców Nowego*, Gdynia 2012, s. 27–51.

Prasa

- „Gazeta Świecka” 1991, 1997, 1998
„Ziemia Pomorska” 1945

Opracowania

- Armia Czerwona/Radziecka w Polsce w latach 1944–1993. Studia i szkice*, red. K. Filip, M. Golon, Borne Sulinowo–Bydgoszcz–Gdańsk 2014.
- Borzyszkowski J., Miotek M., *Świecie w XIX i XX wieku*, w: *Świecie. Księga jubileuszu 800-lecia*, red. J. Borzyszkowski, Świecie–Gdańsk 1998, s. 135–385.
- Chrzanowski T., *Franciszek Łukowicz (1898–1945?) – sekretarz Nadleśnictwa Osie*, w: *Z dziejów Dyrekcji Lasów Państwowych w Toruniu 1925–2000*, Toruń 2010, s. 135–137.
- Chrzanowski T., *Konrad Bocian (1893–1944) – leśnik z Osia*, w: *Z dziejów Dyrekcji Lasów Państwowych w Toruniu 1925–2000*, Toruń 2010, s. 130–134.
- Chrzanowski T., „Nie można było inaczej”. Wywiad z *Teresą Czartoryską*, w: *Potyczka pod Lipinkami 3 czerwca 1946 r.*, oprac. M. Kruk, Gdańsk 2013, s. 32–38.

- Cosban-Woytycha S., *Tu żyli, walczyli i umierali czyli wojenne historie świeckich bohaterów*, Tolkmicko 2011.
- Czajkowski Felician, w: *Bedeker Gruczeński 2*, red. J. Luterek-Cholewska, Gruczno 2015, s. 54.
- Czarnecka D., „Pomniki wdzięczności” Armii Czerwonej w Polsce Ludowej i w III Rzeczypospolitej, Warszawa 2015.
- Danielewicz M., *Ocalić od zapomnienia. Historia Komorskiej Gromady*, Wielki Komórsk 2020.
- Dąbrowski Z., *Dzieje gminy Jeżewo w latach 1945–2005*, w: *Gmina Jeżewo*, red. E. Brózdowska, J. Brózdowski, Z. Dąbrowski, Jeżewo 2005, s. 177–229.
- Dąbrowski Z., *Jan Sodolski – ostatni komendant posterunku policji w Jeżewie przed wybuchem II wojny światowej, zamordowany przez NKWD*, w: *idem, Z dziejów gminy Jeżewo*, Jeżewo 2016, s. 115–117.
- Dąbrowski Z., *Jeżewo*, w: *idem, Z dziejów gminy Jeżewo*, Jeżewo 2016, s. 18–20.
- Dąbrowski Z., *Jeżewska gehenna*, „Kociewski Magazyn Regionalny” (2012), nr 2, s. 43–46.
- Dąbrowski Z., *Józef Romanowski – wybitny pedagog, działacz społeczny, samorządowy i historyk-regionalista z Laskowic (1908–1989)*, w: *idem, Z dziejów gminy Jeżewo*, Jeżewo 2016, s. 187–190.
- Dąbrowski Z., *Mieszkańcy gminy Jeżewo zamordowani przez Niemców i Sowieców w czasie drugiej wojny światowej (1939–1945) i po jej zakończeniu (1945–1946) – źródła, geneza, przebieg zbrodni, wykaz imienny*, w: *idem, Z dziejów gminy Jeżewo*, Jeżewo 2016, s. 120–127.
- Gąsiorowski A., *Działalność partyzancka*, w: B. Chrzanowski, A. Gąsiorowski, K. Steyer, *Polska Podziemna na Pomorzu w latach 1939–1945*, Gdańsk 2005, s. 471–488.
- Golon M., *Polityka radzieckich władz wojskowych i policyjnych na Pomorzu Nadwiślańskim w latach 1945–1947*, Toruń 2001.
- Halicki K., *Nowe nad Wisłą w latach 1945–1989*, w: *Nowe dzieje starego miasta*, red. K. Halicki, Z. Lorkowski, Nowe-Gdynia 2016, s. 283–367.
- Kowalkowski K., *Laskowice Pomorskie. Z dziejów wsi – cz. II*, „Kociewski Magazyn Regionalny” (2009), nr 4, s. 3–6.
- Kozłowski R., *Życie polityczne w latach 1945–1948*, w: *Dzieje Świecia nad Wisłą i jego regionu*, t. 2, red. K. Jasiński, Warszawa–Poznań–Toruń 1980, s. 73–126.
- Kruk M., *Jan Sikorski „Wilk”*, w: *Potyczka pod Lipinkami 3 czerwca 1946 r.*, oprac. M. Kruk, Gdańsk 2013, s. 27–29.
- Ławniczak R., *Armia Czerwona w powiecie szubińskim (w województwie pomorskim) w 1945 roku*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” (2021), nr 19, s. 552–579.
- Milewski J., *Kociewie w latach okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, Warszawa 1977.
- Pod czerwoną gwiazdą. Aspekty sowieckiej obecności w Europie Środkowo-Wschodniej w 1945 roku*, red. S. Rosenbaum, D. Węgrzyn, Katowice–Warszawa 2017.
- Przewodnik po gminie Świekatowo*, Świekatowo 2014.
- Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Pomorzu i Kujawach (lutym–grudzień 1945)*, red. B. Binaszewska, P. Rybarczyk, wstęp P. Rybarczyk, wybór i oprac. K. Bartosik i in., Warszawa–Bydgoszcz–Gdańsk 2010.
- Schneider K., *Między barykadami*, Wickede–Olsztyn 1999.
- Skóra W., *Instrukcje dla komendantów Armii Czerwonej obejmujących władzę na terytorium Polski w latach 1944–1945*, „Pamięć i Sprawiedliwość” (2021), nr 2, s. 726–754.
- Skuczyński P., *Przechowo. Album z zarysem dziejów*, Świecie 2014.
- Szydłowski J., *Krew na śniegu. Walki, gwałty i kradzieże. Mija kolejna rocznica dramatycznych wydarzeń*, <https://extraswiecie.pl/wiadomosc/krew-na-sniegu-walki-gwalty-i-kradzieze-mija-kolejna-rocznica-dramatycznych-wydarzen> (dostęp: 13.01.2021).
- Śpica P., *Oświata i kultura w latach 1945–1974*, w: *Dzieje Świecia nad Wisłą i jego regionu*, t. 2, red. K. Jasiński, Warszawa–Poznań–Toruń 1980, s. 175–205.

- Turlejska M., *Te pokolenia żałobami czarne... Skazani na śmierć i ich sędziowie 1944–1954*, Londyn 1989.
- W objęciach Wielkiego Brata. Sowieci w Polsce 1944–1993*, red. K. Rokicki, S. Stępień, Warszawa 2009.
- Wieś polska 1939–1948*, t. 1, oprac. K. Kersten, T. Szarota, Warszawa 1967.
- Wywózka ludności do Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w 1945 roku*, w: *Bedeker Gruczeński 2*, red. J. Luterek-Cholewska, Gruczno 2015, s. 262–263.
- Wyzwolenie w 1945 roku*, w: *Bedeker Gruczeński 2*, red. J. Luterek-Cholewska, Gruczno 2015, s. 263–264.
- Zaźmiński A., *W Polsce Ludowej*, w: *Dzieje Świekatowa i okolic*, red. W. Jastrzębski, Świekatowo 1997, s. 107–146.

Remigiusz Ławniczak, historyk archiwista, pracownik Delegatury Instytutu Pamięci Narodowej w Bydgoszczy, doktorant w Szkole Doktorskiej Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Zainteresowania badawcze skupiają się wokół nastrojów i postaw społecznych oraz działalności Armii Czerwonej na Pomorzu i Kujawach (remigiusz.lawniczak@gmail.com).

Remigiusz Ławniczak, historian and archivist, employee of the Institute of National Remembrance Delegation in Bydgoszcz, PhD student of the Doctoral School at the Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz. His research interests focus on social moods and attitudes, as well as the activities of the Red Army in Pomerania and Kujawy (remigiusz.lawniczak@gmail.com).